

PROGRAM

Riv ner skammens mur, avskaffa EU:s jordbrukspolitik!

Liberal politik för hållbar jordbruksutveckling och
global solidaritet

Mauricio Rojas, riksdagsledamot (fp)
2004-05-13

Folkpartiet

Förord av Lars Leijonborg

Ett nyhetsinslag i svensk TV för en tid sedan handlade om en kvinnlig mjölkbonde från Tanzania. Hon ägde en enda ko men lyckades med hjälp av inkomsterna från denna enda ko leva ett ganska bra liv och till och med betala skolavgifter för sina barn. Nu hotades hennes tillvaro av prisdumpade europeiska mejeriprodukter. På några av de importerade produkterna, som visades från hyllorna i en affär, syntes ett bekant varumärke: Arla. Den tanzanianska kvinnans liv är i de flesta avseenden oändligt fjärran från våra liv, men Arla-logotypen påminner om hur vi i globaliseringens tid ändå knyts allt närmare varandra.

Alla inser att en mjölkprodukt tillverkad med europeiska löner och transporterad till Afrika inte på en normalt fungerande marknad prismässigt kan slå ut en lokalt tillverkad produkt i Tanzania. Att det ändå sker, beror bara på att Europeiska unionen ägnar sig åt en omfattande prisdumpning.

Men är det inte bra med billiga livsmedel till de svältande i Afrika? Nej, inte i denna form. Allt talar för att en bättre och långsiktigt mer hållbar lösning på livsmedelskrisen i Afrika är bra förutsättningar för en lokal jordbruksproduktion. Men EU:s omoraliska jordbrukspolitik rycker i praktiken undan förutsättningarna för en sådan produktion.

Vi liberaler tror på EU som arena för våra politiska idéer. Genom EU vill vi förverkliga våra idéer om internationell solidaritet och frihandel. Att ersätta dagens europeiska jordbrukspolitik med en liberal, frihandelsinriktad politik är en av våra största uppgifter i Europa under de närmaste åren.

Riksdagsledamoten Mauricio Rojas presenterar i denna rapport ett radikalt förslag till reformering av EU:s jordbrukspolitik.

Förslaget går något längre än folkpartiet liberalernas tidigare program på området och också något längre än vårt europeiska parti ELDR gått i sina reformförslag. Tidplanen är djärvare. Rojas talar om att avveckla jordbrukspolitiken på tre år. De flesta förståsigpåare avfärdar detta som "orealistiskt". Å andra sidan har alla "realistiska" reformplaner också misslyckats, nu senast genom en överenskommelse på ett hotellrum i Bryssel mellan Frankrikes president Jacques Chirac och Tysklands förbundskansler Gerhard Schröder. Enligt den ska EU:s totala jordbruksstöd varken öka eller minska fram till år 2013. Ibland har det i EU:s historia varit en "Big Bang"-strategi som fått något att hända. Kanske är det en riktigt djärv reformagenda som nu behövs för den europeiska jordbrukspolitiken. På Nya Zeeland har ett liknande grepp fått positiva effekter.

Folkpartiet har hittills avvisat en åternationalisering av jordbrukspolitiken. Inför det kravet har vi ställt motfrågan: Riskerar vi inte att hamna ur askan i elden, när ländernas nationella jordbrukaropinioner driver fram egna stöd som sedan andra måste kompensera med nya stöd? Mot detta talar i sin tur att jordbrukssektorn i ett sådant alternativ självfallet skulle omfattas av den inre marknadens generella regler. Konkurrenssnedvridande stöd skulle vara lika förbjudna på jordbruksområdet som i andra branscher. På den punkten kommer debatten inom folkpartiet säkert att gå vidare. I folkpartiets politik för en levande landsbygd ingår stöd till lantbruk där det kan motiveras av miljö- eller kulturmiljöskäl. Det förtjänar i sammanhanget att påpekas att

förutsättningarna för jordbruk i ett land också påverkas av det allmänna företagsklimat som råder - i Sverige arbetar folkpartiet för regelförändringar, skattesänkningar m.m. som skulle förbättra företagsklimatet.

De upprörande fakta Rojas redovisar påminner om hur angeläget det är att i det nya EU söka koalitionspartners för att åstadkomma en förändring. Fler länder blir nu nettobidragsgivare. Är de i det läget lika intresserade av en dyr jordbrukspolitik, som när de själva var vinnare? För de nya EU-medlemmarna betyder jordbruksstödet mycket ekonomiskt. Men om de kan övertygas om att en alternativ användning av resurserna skulle kunna vara bättre också för dem, kanske också de kan ingå i en koalition för förändring.

En vanlig teori har varit att EU inte av egen kraft kan förmås ändra sin jordbrukspolitik, utan att förändringstrycket måste komma utifrån i form av WTO. Det initiativ som EU-kommissionen tog måndagen den 10 maj illustrerar det. Även om Kommissionen inte angriper de inhemska subventionerna och skyddstillarna inser man att något måste göras åt de prisdumpande exportsubventionerna. Det senaste initiativet är naturligtvis ett tecken på att också ledande EU-politiker inser det orimliga i sakernas tillstånd, men ändå ett helt otillräckligt steg.

Huvuddragen i denna rapport av Mauricio Rojas ligger i linje med folkpartiet politik. De punkter där radikalare grepp föreslås ska nu diskuteras vidare för ett slutligt beslut vid folkpartiets landsmöte 2005.

Lars Leijonborg

Innehållsförteckning

Riv ner skammens mur, avskaffa EU:s jordbrukspolitik!.....	1
Förord av Lars Leijonborg	2
Sammanfattning och förslag	6
Glada kossor och svältande människor.....	8
EU:s jordbrukspolitik: Presentation och analys.....	10
Reformen som kom av sig: EU:s nya jordbrukspolitik	16
Det finns ett liv efter subsidierna.....	19
Riv ner skammens mur, nu!.....	23
Niopunktsprogram för hållbar jordbruksutveckling och global solidaritet	24
Referenser	25

Järnridån mellan öst och väst har ersatts med en tullridå mellan nord och syd.

Johan Norberg

Till världskapitalismens försvar

2001, sid.140

Fördelarna med global liberalisering av jordbruket - avskaffandet av gränstullar och subventioner - uppskattas vara mycket betydelsefulla både för industri- och utvecklingsländerna och beräknas uppgå till 350 miljarder dollar för hela världen...

Avskaffandet av subventioner som i första hand är till förmån för de relativt rika jordbrukarna i rika länder skulle öppna upp möjligheterna för fattiga jordbrukare i Afrika, Asien och Latinamerika. Effekterna på inkomsterna i fattiga länder skulle bli betydelsefulla och omedelbara. I många fall skulle ökningen vara så stor att den skulle vara avsevärt mycket högre än det nuvarande utvecklingsstödet till dessa länder.

World Bank

Global Economic Prospects

2004, sid. 105 och 131

Det skulle vara det enda moraliskt och humant rätta för EU att öppna upp sin marknad för de fattigaste länderna i världen. Detta skulle även gynna europeiska konsumenter och producenter och skulle faktiskt ligga i hela världens intresse. Det rör sig inte om att ge bort någonting, utan att bidra till att skapa ett välstånd som vi alla kan få del av.

CNE report

EU Trade Barriers Kill

2003, sid. 14

Sammanfattning och förslag

Inledande överväganden

De omständigheter som för fyra decennier sedan motiverade skapandet av den gemensamma jordbrukspolitiken (GJP) är i dag helt förändrade. Den säkerhetspolitiska hotbilden som låg bakom kravet på en hög grad av självförsörjning med livsmedel finns inte längre.

GJP har byggts upp på bekostnad av andras livschanser och utvecklingsmöjligheter, särskilt fattiga bönder i tredje världen. För EU:s del har GJP kostat ansevärliga belopp, försvagat unionens utvecklingspotential och gjort dess medborgare fattigare. Inte ens majoriteten bönder har gynnats av GJP. Det är stora företag, markägare och storbönder som är den gemensamma jordbrukspolitiken vinnare.

Tidigare försök till stegvisa reformer av GJP har misslyckats. Senaste exemplet inom ramen för Agenda 2000 visar hur starka intressegrupper i praktiken lyckas vända retoriken om öppenhet, marknadsanpassning och global solidaritet till motsatsen. Dessa erfarenheter plus GJP:s allt mer oacceptabla ekonomiska och moraliska kostnader säger att det är dags för Europas liberaler att välja en radikalare väg och föreslå det omedelbara och totala avskaffandet av den gemensamma jordbrukspolitiken. Andra utvecklade länder har redan avskaffat protektionismen och subsidiepolitiken med stor framgång. Ett mer dynamiskt och hållbart jordbruk kan skapas, men det förutsätter en beslutsam reformprocess som inte låter sig manipuleras och inte lämnar minsta tvekan om att nu gäller en helt ny ordning, utan tullmurar och subsidier.

Den beräknade produktionsminskningen som jordbruksnäringen och agroindustrin kan förvänta sig av ett avskaffande av GJP är inte så stor för att motivera mer än begränsade och övergående åtgärder i syfte att underlätta omställningen till ett öppet och subsidiefri jordbruk. Eventuella skuldproblem relaterade till en förväntad värdeminskning på mark och fastigheter borde kunna hanteras genom ett offentligt finansierat skuldsaneringsprogram.

Grundad på dessa överväganden föreslås följande niopunktsprogram för hållbar jordbruksutveckling och global solidaritet.

Niopunktsprogram för hållbar jordbruksutveckling och global solidaritet

1. EU:s gemensamma jordbrukspolitik avskaffas omedelbart i alla dess delar. Full frihandel med jordbruksprodukter införs, tulltariffer och kvotrestriktioner avskaffas, priserna avregleras, direkta producentsubsidier tas bort och alla exportsubsidier upphör.
2. Enda undantaget till tullfriheten är de jordbruksprodukter som framställs i eller exporteras från andra länder med hjälp av subsidier. I sådana fall kan EU ta en kompensatorisk tullavgift.
3. Under en treårsperiod får jordbrukarna och agroindustrin i de gamla EU-länderna årliga omställningssubsidier motsvarande subsidienivån för 2001-2002.
4. För de nya EU-länderna omvandlas nuvarande infasningsprogram till ett treårigt omställningsprogram. Subsidier i detta program ska vara likvärdiga med de i övriga

unionen. Utgångspunkten för subsidierna blir de faktiska produktionsnivåerna 2001-2002.

5. Jordbrukare som helt och hållet vill lämna jordbruksnäringen får under tre år kompensation för förlorade inkomster.
6. Ett skuldsaneringsprogram inrättas för att med offentligt finansierade medel kunna hantera de eventuella skuldproblem som en förväntad värdeminskning på mark och fastigheter kan ge upphov till.
7. Tredje världens producenter som eventuellt drabbas av förlorade importpreferenser kompenseras fullt ut under en period av tre år.
8. En tillfällig omställnings-, kompensations- och skuldsaneringsfond inrättas på EU-nivå för att hantera eventuella krav på kompensation och omställningsstöd enligt punkterna ovan. Fonden ska huvudsakligen finansieras med EU-medel motsvarande GJP:s nuvarande kostnader.
9. Jordbruksrelaterade forskningsinsatser, utbildning och annan service samt allt stöd till jordbrukarna relaterat till mark- och landskapsvård blir en nationellt beslutad och finansierad angelägenhet.

Glada kossor och svältande människor

Med andra ord, en individ dör varje trettonde sekund någonstans i världen– främst i Afrika – detta på grund av att EU inte lever som den lär beträffande handel.

CNE report
EU Trade Barriers Kill
2003, sid. 10

Europasamarbetet har genomgått en fantastisk utveckling under det senaste halvsekle. Efter århundraden av förödande konflikter bildar numera 25 demokratiska stater en union grundad på det bästa som Europa har givit världen, det öppna samhällets värden. Det kan vi alla européer vara stolta över. Mindre stolta ska vi emellertid vara över den protektionistiska politiken som har förvägrat andra länders folk tillträde till våra marknader och därmed åsamkat oss själva men framför allt de fattigare delarna av mänskligheten stor skada.

EU:s gemensamma jordbrukspolitik (GJP, CAP på engelska) har spelat och spelar alltjämt en central roll i den förstörelse av andras utvecklingsmöjligheter som vår protektionism leder till. Sedan dess grundande på 1950-talet har det blivande EU byggt upp höga protektionistiska murar runt om sitt jordbruk. Subsidier, tullhinder och allehanda regleringar har inte bara skyddat europeiska producenter mot potentiella konkurrenter utan också genererat ett överskott som har dumpats på världsmarknaderna tack vare generösa exportsubsidier. Konsekvensen har varit en stor utslagning av fattiga länders bönder och förlorade inkomster för jordbrukarna runt om i världen.

I EU talar vi gärna om mänskliga rättigheter och vill utveckla ett ekologiskt hållbart jordbruk med en hög nivå av djurskydd eller välfärd (*”animal welfare”*, som det kallas). Hönsen ska värpa och kossorna mjölkas under drägliga villkor, plågsamma transporter och annan djurmisshandel ska bekämpas. Det låter upplyftande, men samtidigt leder politiken till att tusentals människor dör av fattigdomens följder i tredje världen. Vi dödar genom att förstöra andras utkomstmöjligheter och det kan inte ett civiliserat Europa leva med. En politik som ger glada kossor på Europas ängar och svältande människor i tredje världen är en moralisk katastrof.

Denna politik som kostar omvärlden så mycket har inte ens gynnat européerna själva. Dyrare mat och höjda skatter har denna omänskliga politik kostat, och den har inte ens skyddat dem som det var meningen att skydda, nämligen de vanliga europeiska bönderna. Utslagningen av Europas bönder har fortsatt och deras inkomster släpat efter. Stora livsmedelsindustrier, jordägare och storbönder har varit vinnarna i denna politik, där både den ekonomiska rationaliteten och moralen har kapsejsat.

Många försök har gjorts att reformera GJP, men resultatet hittills har varit magert. Mäktiga intressegrupper har mobiliserats och hindrat varje seriöst försök att sätta punkt på decennier av ekonomiskt och moraliskt vansinne. Senaste försöket, Agenda 2000, är ett pinsamt exempel på detta. I planeringsstadiet verkade som om EU verkligen hade tagit sitt förnuft till fånga och en genuin reformagenda skisserades. Men resultatet blev en urvattnad kompromiss, som inte bara

permanenter protektionismen och subsidiepolitiken utan utvidgar det till tio nya medlemsländer.

Europas liberaler kan inte acceptera detta sakernas tillstånd. Det finns ingen annan väg ut ur EU:s moraliska träsk än att helt och hållet avskaffa GJP. Andra utvecklade länder som har avskaffat subsidiepolitiken och protektionismen har inte bara visat att detta är fullt möjligt utan att jordbruksutvecklingen gynnas av en radikal marknadsorientering och en kompromisslös frihandelspolitik med jordbruksprodukter. Det är en sådan politik för en ekonomiskt och moraliskt hållbar jordbruksutveckling som här presenteras.

I denna rapport ges bakgrunden och motiveringen till detta radikala reformförslag. Rapporten börjar med en presentation av EU:s jordbrukspolitik, för att sedan granska de reformer som snart kommer att implementeras. Rapporten fortsätter med att diskutera möjligheten att genomföra en verklig reform av det europeiska jordbruket, där avskaffandet av GJP och införandet av frihandeln är grundbultarna. Nya Zeelands erfarenhet blir utgångspunkten för denna diskussion. Rapporten avslutas med en punktvis presentation av en liberal jordbrukspolitik för frihandel och global solidaritet.

EU:s jordbrukspolitik: Presentation och analys

Den gemensamma jordbrukspolitiken är inte bara ekonomiskt ineffektiv, den är också en moralisk katastrof.

Fredrik Erixon

A New Agenda for European Agriculture
2001, sid. 6

EU:s gemensamma jordbrukspolitik utformades tidigt på 1960-talet. Förutsättningarna då var helt annorlunda de i dag gällande. Minnena från andra världskriget var fortfarande färska och Sovjetimperiet en hotande verklighet. I dessa det kalla krigets spända dagar kunde man förstå att frihandeln offrades i syfte att upprätthålla en hög nivå av självförsörjning med livsmedel. Jordbruk var säkerhetspolitik, inte ekonomisk politik. Detta förutsatte i sin tur att jordbrukarbefolkningen garanterades rimliga inkomstnivåer oavsett jordbrukets verkliga ekonomiska bärkraft. Därför byggdes upp ett ur ekonomisk synvinkel helt abnormt pris- och transfererings-system som sedan, genom olika intressegruppers påtryckningar, skulle leva vidare trots helt förändrade villkor och allt mer pinsamma följder. I dag finns det inte ett enda av de skäl som en gång motiverade skapandet av GJP kvar, men denna politik lever vidare (för både en bra genomgång av GJP och intressanta reformförslag se Wickman 2001 och 2003).

GJP:s ursprungliga intentioner kan sammanfattas i tre övergripande mål:

- *Självförsörjningsmålet:* Gemenskapen skulle i stora drag bli självförsörjande vad gäller jordbruksprodukter. Detta mål förutsatte starka prisincitament för att stimulera en ökning av jordbruksproduktionen och att jordbruksimporten begränsades till ett nödvändigt minimum genom bl a höga tulltariffer och starka kvantitativa importrestriktioner.
- *Stabilitetsmålet:* Jordbrukspriserna i gemenskapen skulle avskärmats från de internationella och hållas stabila genom prisregleringar, stödköp och exportsubsidier. På detta sätt skulle långsiktiga investeringar stimuleras och såväl konsumenter som producenter skyddas mot prisfluktuationer.
- *Inkomstmålet:* Böndernas inkomster skulle skyddas så att de inte försämrades i förhållande till andra grupper i samhället. Detta skulle genomföras genom såväl skattefinansierade transfereringar som de överpriser som konsumenterna tvingades betala.

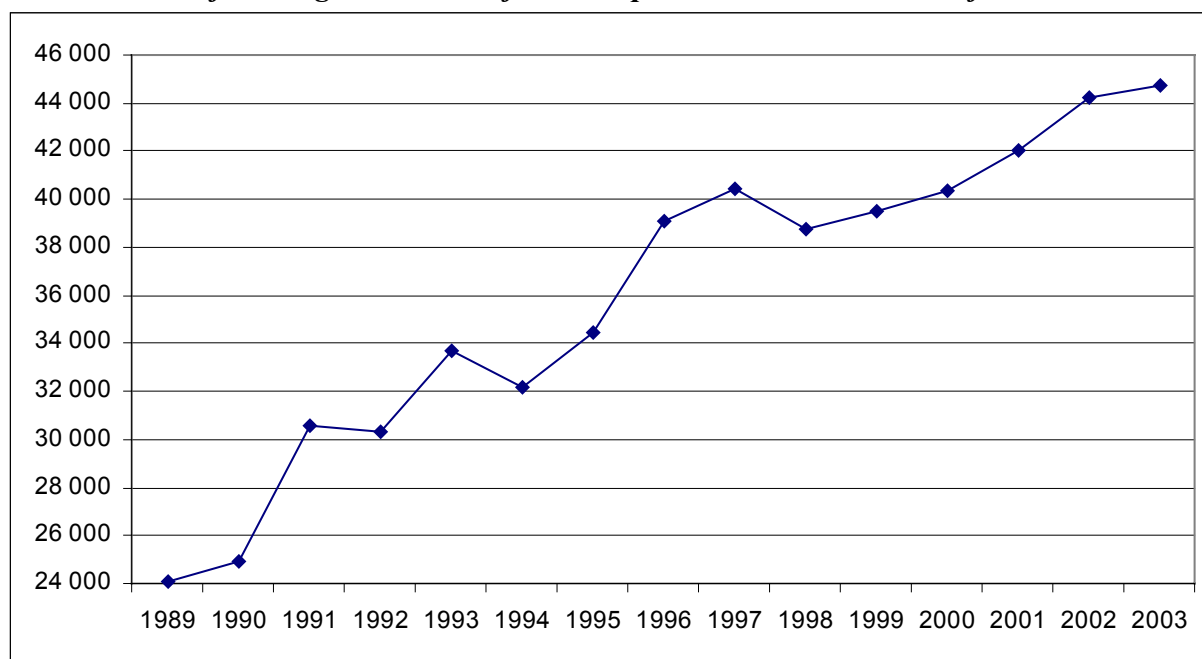
Att uppnå dessa mål har fordrat massiva interventionsmekanismer, som har lett till ett extremt skyddat jordbruk med väsentligt högre prisnivåer än de internationella och betydande resursöverföringar till jordbrukssektorn. Denna överföringspolitik via överpriser och omfattande direkta transfereringar fortsätter än i dag: de priser vi betalar ligger i genomsnitt ca 50 procent över de internationella och år 2002 fick jordbruket resursöverföringar på drygt 1 000 miljarder kronor (119,6 miljarder euro, av vilka 56,8 miljarder kom direkt från konsumenterna och 62,8 indirekt via skatter; OECD 2003, tabell III.20). Enligt Oxfam (2002) betalas subventioner för

varje EU-ko på mer än 2 dollar per dag – när hälften av jordens befolkning lever med mindre än det!

Som följd av detta har EU:s kostnader för jordbrukspolitiken kraftigt ökat. Som Johan Norberg så väl uttrycker det: ”Europeiska skattebetalarna betalar mångmiljardbelopp i skatt varje år, för att butiken ska ha ett mindre utbud av mat till dyrare priser.” (2001, sid. 143) I diagram 1 visas den snabba kostnadsutvecklingen för GJP mellan 1989 och 2003.

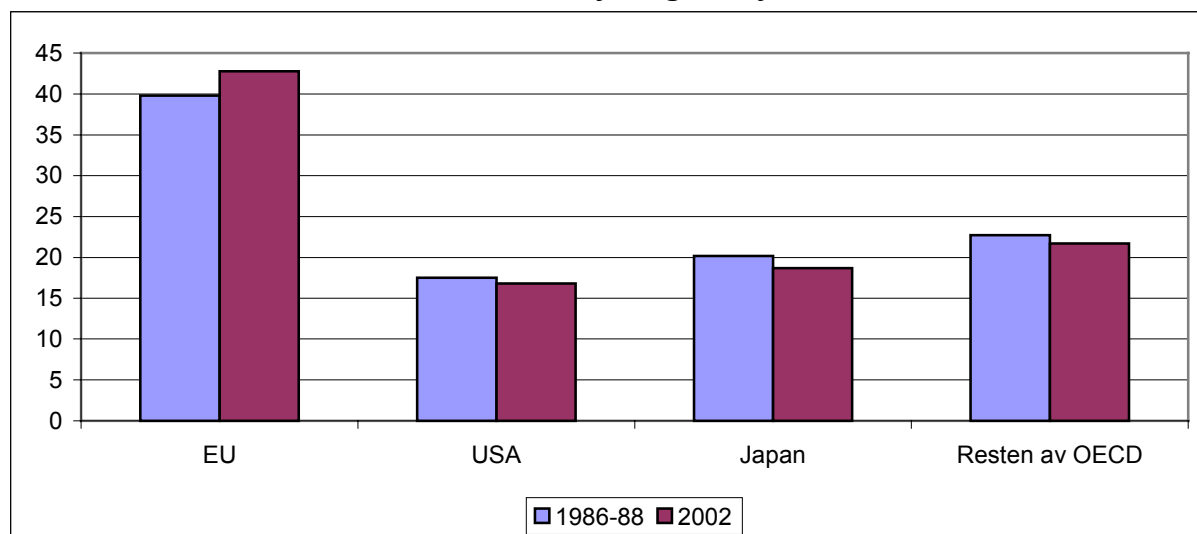
Diagram 1

EU:s kostnader för den gemensamma jordbrukspolitiken 1989-2003, i miljoner euro

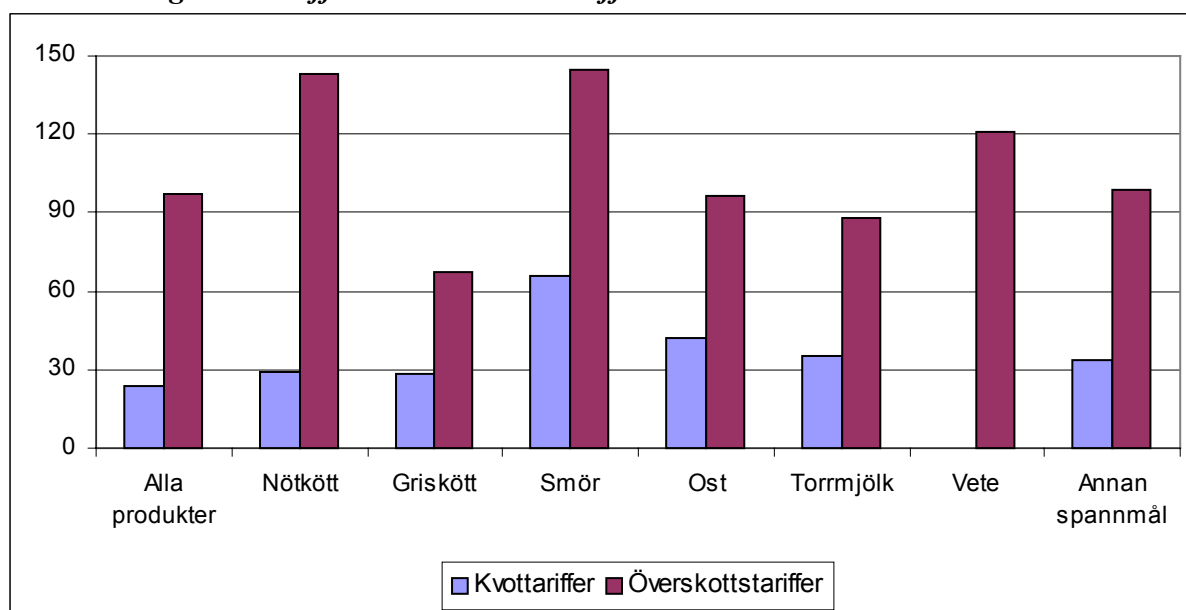
Källa: *Executive brief*, Agritrade 2003, tabell 1

De ständigt växande överföringarna från både konsumenterna och skattekistan har gjort EU till boven nummer ett i världen vad gäller jordbrukssubsidier. Så har det varit historiskt sett och så är det ännu mer i dag. Diagram 2 belyser detta med all önskvärd tydlighet genom att jämföra den procentuella fördelningen av OECD-ländernas överföringar till jordbrukssektorn 1986-88 med läget 2002.

Diagram 2**Procentandel av OECD-ländernas totala överföringar till jordbrukssektorn, 1986-88 och 2002**

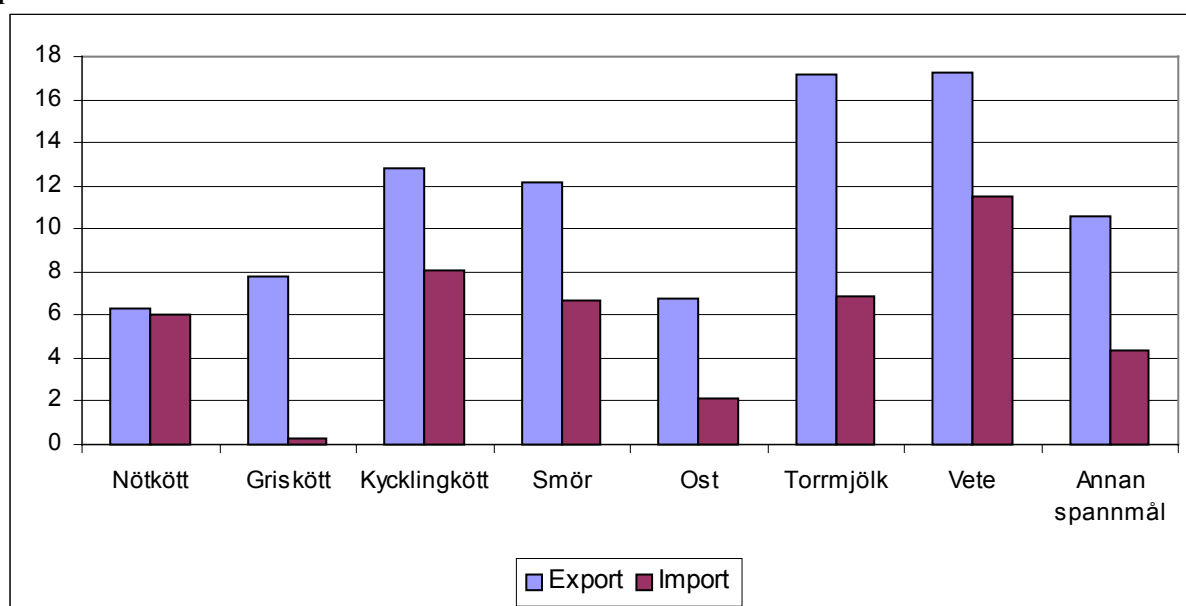
Källa: *Agricultural Policies in OECD Countries*, OECD 2003, tabell III.3

EU:s jordbrukspolitik förbrukar stora summor från europeiska konsumenter och skattebetalare, men detta är inte det värsta med denna politik. Den förutsätter också att konkurrerande produkter hålls borta från EU-marknaderna, med förödande effekter för de fattiga ländernas utvecklingsmöjligheter som följd. EU-protektionismen har nått uppseendeväckande höga nivåer, som trots en viss reduktion sedan mitten på 1980-talet var fortfarande i början av 2000-talet extremt höga. Detta visas i diagram 3, där man kan se både kvottarifferna ("in-quota tariffs") och överskottstarifferna ("out-of-quota tariffs"). Kvottariffer gäller för den importmängd av en given produkt som EU definierar som den önskvärda maximinivån. Utöver denna ofta mycket begränsade kvot tillämpas tariffer (överskottstariffer) som är, som man lätt kan se i diagrammet, helt prohibitiva.

Diagram 3**Genomsnittliga kvottariffer och överskottstariffer i EU år 2000**

Källa: *Agriculture and Trade Liberalisation*, OECD 2002, tabell 1.5 och 1.9

Denna drakoniska tullpolitik har lyckats med sitt uppsåt, nämligen att begränsa nästan all jordbruksimport till ett minimum, ofta långt under EU-exporten av samma typ av produkter. Detta visas i diagram 4.

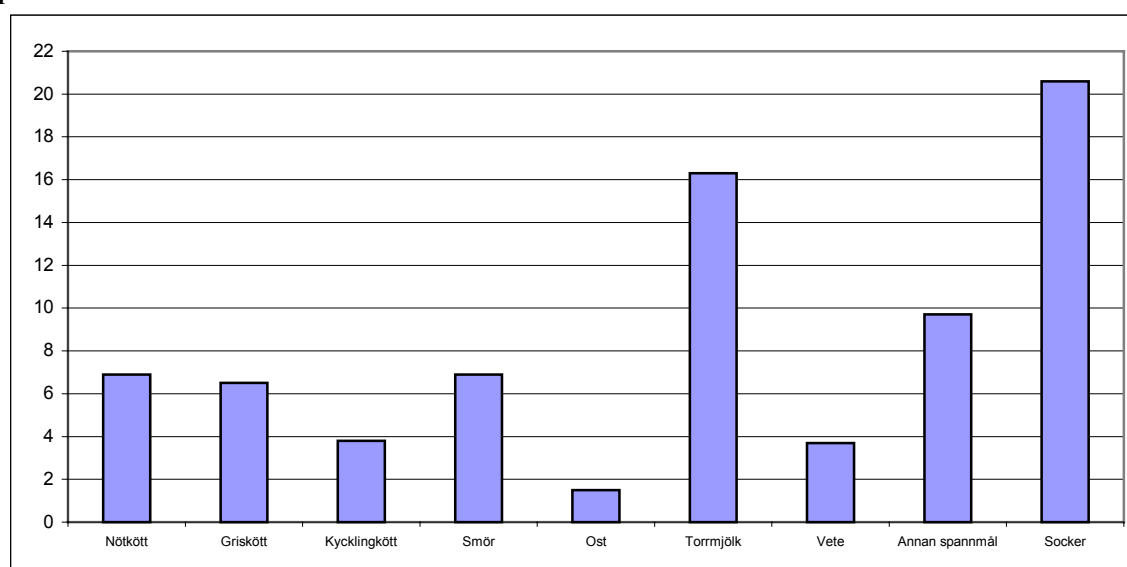
Diagram 4**Export och import av jordbruksprodukter år 2002, i procent av EU:s konsumtion av respektive produkt**

Källa: *Prospects for Agricultural Markets in the European Union 2003-2010*, EC 2003, tabell 1 till 13

Det exportöverskott som diagrammet visar är en direkt följd av EU:s pris- och subsidiepolitik och har ingenting med EU-jordbrukets verkliga produktivitet och konkurrenskraft att göra. Genom reglerade överpriser och skyddade marknader har EU-länderna utvecklats till att bli betydande överskottsproducenter av jordbruksprodukter. I diagram 5 visas omfattningen av överskottsproduktionen för en rad viktiga jordbruksprodukter åren 2001-2002.

Diagram 5

Överskott av jordbruksprodukter 2001-2002, i procent av EU:s produktion av respektive produkt

Källor: *Prospects for Agricultural Markets in the European Union 2003-2010*, EC 2003, tabell 1 till 13; uppgifterna om sockeröverskottet kommer från *Agricultural Outlook 2003-2008*, OECD 2003a, tabell 40

Detta överskott, som ger upphov till stora exportabla mängder av jordbruksprodukter, är en av de mest perversa följderna av GJP, som leder via exportsubsidier till artificiellt nedpressade internationella priser som hårt drabbar världens bönder, särskilt de från fattiga länder som inte med egna subsidier kan kompensera de rika ländernas dumpningspolitik. Vad gäller nivåerna på denna direkt förstörande överskotts- och dumpningspolitik har EU tyvärr varit enastående och står enligt Världsbanken för 90 procent av OECD-ländernas totala exportsubsidier (World Bank 2004, sid. 125). Sådan är vår politik och sådan är vår moral, ty vi vet vad vi gör, vi vet att de glada europeiska kossorna – och de ännu gladare multinationella jättar som Arla, Lactalis, Nestlé, Spin Knit och Wonder Foods – kostar fattiga bönders liv i Indien, Jamaica eller Dominikanska republiken (för en studie av hur EU:s politik slår mot tredje världens fattiga vad gäller mejerisektorn och sockerproduktionen se Oxfam 2002 och Oxfam 2004; för mer generella uppskattningar se World Bank 2004).

Det är uppenbart att EU har lyckats med sin jordbrukspolitik i viktiga avseenden till priset av ett fullständigt moraliskt haveri. EU är idag inte bara självförsörjande på utan överproducerar jordbruksprodukter. Priserna är någorlunda stabila (stabil höga, måste man tyvärr tillägga) och stora investeringar har gjorts i jordbruksnäringen. Men det finns en aspekt där denna politik kapitalt har misslyckats, nämligen att skydda bondemajoritetens inkomster. Här är alla bedömare

ense om att de stora vinnarna av EU:s jordbrukspolitik är storbönder, markägare och inte minst stora jordbrukskoncerner. Det är dem vi finansierar och stimulerar med överpriser och skattepengar. Småbönderna däremot har slagits ut i stora mängder av denna vansinniga regleringspolitik. Så har Världsbanken sammanfattat jordbrukspolitikens effekter i detta avseende:

Av jordbrukssubventionerna går enbart hälften till jordbrukare, och den största andelen går till de rika....Subventionsprogrammen som är ledande inom livsmedels och jordbrukspolitik har inte som målsättning att stödja de små och kämpande familj jordbruken utan förser istället de stora jordbrukarna med rejält ekonomiskt stöd. Genom att öka markpriset leder dem till skapandet av större jordbruk och utslagningen av små familj jordbruk.
(World Bank 2004, sid. 107-108)

Förlorarna är emellertid inte bara Europas småbönder. Alla vi européer blir fattigare som en följd av en politik som leder till onödigt dyra jordbruksprodukter och en felaktig allokering av våra produktiva resurser. Den franske ekonomen Patrick Messerlin (2001) har uppskattat protektionismens årliga kostnader för EU – där jordbruksprotektionismen spelar en avgörande roll – till 5-7 procent av unionens samlade BNP. Detta motsvarar ungefär tre gånger Sveriges nationalprodukt!

Reformen som kom av sig: EU:s nya jordbrukspolitik

I en tid när EU:s medborgare begär en övergång till en mindre intensiv och en mer miljövänlig produktion, när tillståndet för småskaliga jordbrukare förvärras och när jordbrukspolitikens påverkan på U-länderna kritiseras alltmer, då erbjuder EU:s medlemsländer och Kommissionen enbart en enda vision för framtiden - mer av den samma.

Oxfam
Milking the CAP
 2002, sid. 20

Den beskrivning som här har givits gör det lätt att förstå varför EU utsattes för en allt häftigare internationell kritik. Unionens förhandlingsläge blev till sist ohållbart i WTO. Samtidigt tedde sig en sådan jordbrukspolitik minst sagt problematisk inför en eventuell utvidgning av EU, som riskerade att leda till skenande jordbrukskostnader för unionens budget. Allt detta ledde till en serie radikala förslag i bearbetningsfasen av det som skulle bli Agenda 2000. Inriktningen var det som 1997 sammanfattades som en "movement towards world prices coupled to direct income aids" (EC 1997, s. 1), d v s att EU-priserna skulle allt mer anpassas till världsmarknadspriserna, EU-marknaderna öppnas mer för omvärlden, exportsubsidierna upphöra och jordbruksstödet frikopplas ("decouple" är EU-begreppet) från den faktiska produktionen, så att jordbruksproduktionen verkligen kunde marknadsanpassas.

Det sistnämnda, kombinerat med en ökad öppenhet och konkurrensutsättning, var nyckeln till allt annat. Genom att frikoppla stödet från produktionen skulle ett öppet europeiskt jordbruk omstruktureras. Incitamentet att producera internationellt mindre lönsamma produkter skulle försvinna och jordbruksinvesteringarna orienteras mot sektorer där Europa har verkliga komparativa fördelar. På så sätt skulle kostnaderna för jordbruksstödet kunna minskas och EU slippa internationell kritik samt kunna driva en långtgående frihandelslinje i WTO-förhandlingarna (ett helt frikopplat stöd klassas av WTO som icke handelsstörande stöd).

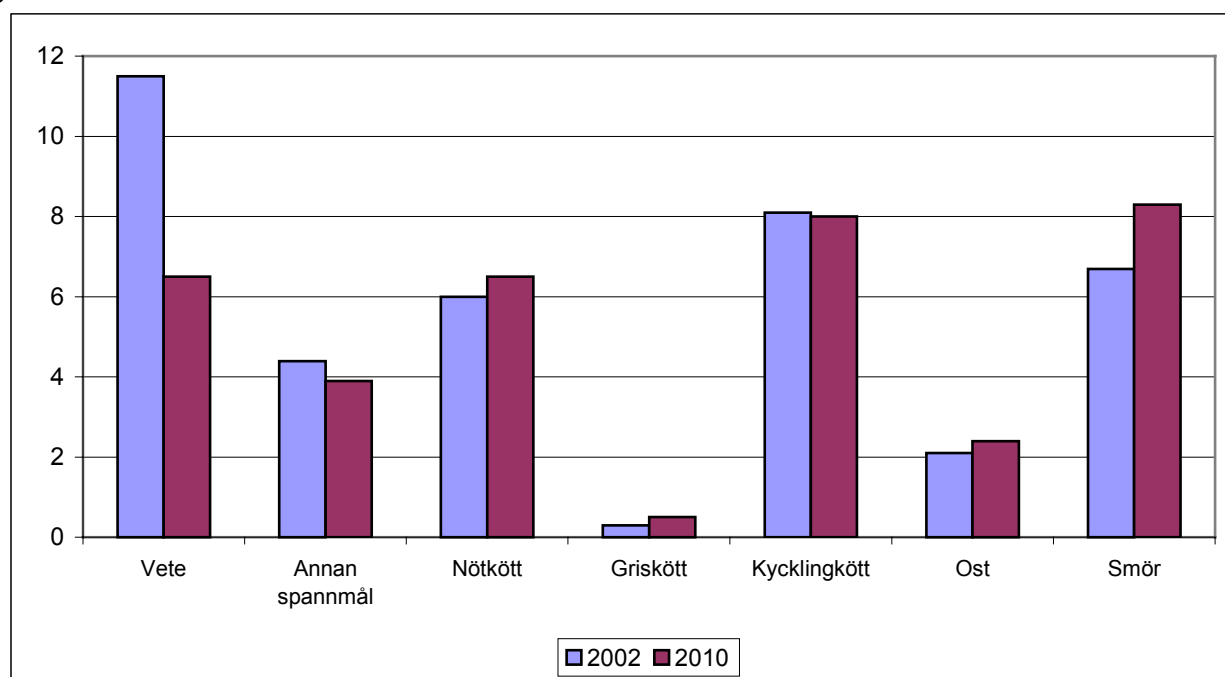
Tyvärr blev motståndet från den agroindustriella lobbyen för mäktigt och många av de ursprungligen så vågade förslagen vändes till, som Oxfam uttryckte det, "mer av detsamma", alltså en fortsättning av det gamla GJP under en ny retorisk mantel. Ett nytt försök att reformera GJP gjordes vid den senaste översynen av jordbrukspolitiken (den s k halvtidsöversynen – "mid-term review"). Men resultatet blev, trots vissa framsteg, åter en besvikelse. Jordbruksrådets överenskommelse från 26 juni 2003 betyder de facto att, med Paul Goodisons ord, "the new system will effectively freeze in place, under the new nominally less trade-distorting system, the trade distortions generated under the old system." (2003, sid. 5) Således ska priserna inte avregleras, subventionsnivåerna permanentas på en hög nivå och subsidierna bara partiellt frikopplas, tulltarifferna ska förbli höga, kvoterna restriktiva och exportsubventionerna minska men inte upphöra. Dessutom ges medlemsländerna en handlingsfrihet vad gäller utformningen och graden av frikoppling som inte bådär gott från en solidarisk och frihandelsvänlig synpunkt. För att göra ont värre fasas de nya EU-länderna in i detta fördärvande system. Till råga på allt kan hårdare krav vad gäller hygien, kvalitet och djurvälstånd komma att resa nya protektionistiska murar (för regeringens försiktigt kritiska hållning se Jordbruksdepartementet 2004, del 3).

De förhoppningar som många av världens fattiga länder hade närt grusades på detta sätt och optimism förvandlades till pessimism. EU-förhandlarna tvingades att åter inta en mycket destruktiv hållning i WTO-förhandlingarna, som bär ett stort del av ansvaret för det tragiska förhandlingssammanbrottet som inträffade i Cancún september 2003.

Vad den ”reformerade jordbrukspolitiken” i praktiken kommer att betyda för andra länders tillgång till våra marknader kan studeras genom att observera diagram 4, där Europeiska kommissionens egna prognoser angående den framtida importen av jordbruksprodukter redovisas i en jämförelse med läget 2002.

Diagram 6

EU:s import av viktiga jordbruksprodukter i procent av EU:s konsumtion, 2002 och prognosen för 2010

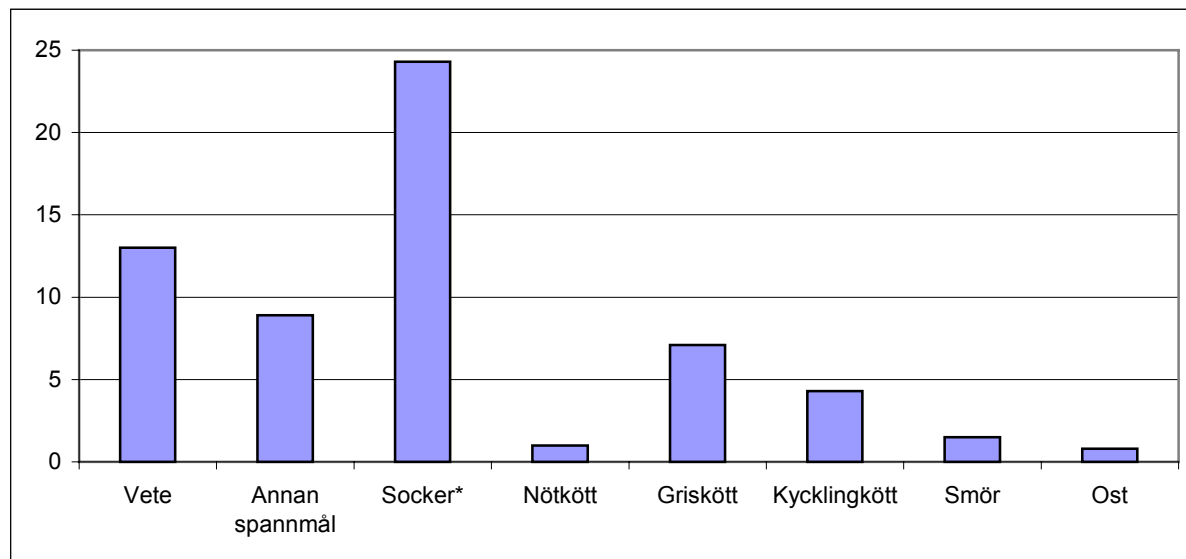
Källa: *Prospects for Agricultural Markets in the European Union 2003-2010*, EC 2003, tabell 1 till 13.

Som man lätt kan se är resultatet av allt tal om öppenhet och global solidaritet mer än magert. En redan mycket sluten ekonomi blir i vissa fall ännu mer sluten efter reformerna! Detta är särskilt tydligt vad gäller så viktiga produkter som vete och annan spannmål. Vinsterna på andra produkter är helt försumbara och totalsumman blir plus minus noll (detta att jämföras med den 25-procentiga importökningen som en frihandelsregim uppskattas leda till; se Beghin, Roland-Holst och van der Mensbrugge 2003, tabell 5). Detta status quo är vad EU-förhandlarna vill att andra länder ska acceptera som grunden för det som EU eufemistiskt har kallat ”en balanserad överenskommelse i syfte att liberalisera jordbrukshandeln” (EC 2001, sid. 2).

Bakom denna fortsatta slutenhet ligger den överskottspolitik som alltid har varit GJP:s främsta kännemärke och dess mest fördärvande inslag. I diagram 7 kan vi se Europeiska kommissionens prognos för år 2010 vad gäller överskottsproduktionen (produktion minus konsumtion) av en rad viktiga jordbruksprodukter för det utvidgade EU (EU-25).

Diagram 7

Prognostiserat överskott av jordbruksprodukter för EU-25 år 2010, i procent av EU:s konsumtion av respektive produkt

* Sockeröverskottet gäller för EU-15 och för åren 2008-09.

Källor: *Prospects for Agricultural Markets in the European Union 2003-2010*, EC 2003, tabell 14 till 25. För sockret *OECD Agricultural Outlook 2003-2008*, OECD 2003a, tabell 40.

I detta perspektiv är det inträffade sammanbrottet i Cancún ingen överraskning. EU, liksom många andra rika länder, har inga verkliga intentioner att överge sin traditionella protektionism och unionen vill fortsätta att med hjälp av subsidier både överproducera och exportera jordbruksprodukter. Fast man vill göra det under nya och mindre uppenbara former. Det som kallas reform är snarare en rockad, som enligt Världsbanken handlar om att omforma protektionismen ”from protection through border barriers to support through coupled or partially decoupled subsidies” (World Bank 2004, sid. 104).

Detta är den sorgliga verkligheten bakom EU:s fina tal om global solidaritet, humanism och rättvisa. Därför känns det befogat av avsluta denna genomgång av EU:s reformerade GJP med Sara Fitzgeralds och Nile Gardiners hårda ord: ”Not for the first time, the EU is guilty of rank hypocrisy masquerading as progress.” (2003, sid. 3)

Det finns ett liv efter subsidierna

Avskaffandet av stöd ledde inte till några allvarliga konsekvenser för Nya Zeelands jordbrukare. Istället ledde liberaliseringen till en mer pulserande, diversifierad och hållbar lantbruksekonomi i landet
 World Bank
Global Economic Prospects
 2004, sid. 132

Det finns en utbredd uppfattning om att ett avskaffande av EU:s subsidiepolitik skulle leda till en katastrofal rasering av jordbrukssektorn, med svåra följder för livsmedelskvalitén, sysselsättningen och landsbygdsutvecklingen generellt. Det är vad mäktiga agroindustriella lobbies har utbasunerat i årtionden i syfte att försvara en politik som är både ekonomiskt och moraliskt ohållbar. Det finns inget liv för Europas landsbygd utan subsidier och tullmurar, det är budskapet.

I det perspektivet är det mycket intressant att titta på de industrialiserade länder som faktiskt har rivit ner skammens mur och avskaffat subsidiepolitiken. Det finns två högst relevanta exempel på detta, Australien och Nya Zeeland. Av dessa två fall är Nya Zeeland det allra intressantaste eftersom landets jordbruksreform är den mest genomgripande som hittills genomförts – ekonomin öppnades och alla producentbidrag avskaffades helt enkelt. Det som gör detta fall så intressant är att Nya Zeelands jordbruk kännetecknades, precis som dagens EU-jordbruk, av mycket höga subsidienivåer (motsvarande ca 33 procent av jordbruksproduktionens värde) och en omfattande överproduktion (det finns mycket skrivet om reformerna i Nya Zeeland; tre bra sammanfattningar är Brash 1996, Johnson 2000 och Lambie 2001).

Jordbruksliberaliseringen i Nya Zeeland var en del av ett större reformprogram, som på några få år förändrade landets utvecklingsprofil på ett mycket genomgående sätt. Det som en gång i tiden med rätta kallades ”*Fortress New Zealand*” – en genomreglerad ekonomi, präglad av en inåtvänd industriell utveckling och skyddade marknader – gjordes om till en av jordens öppnaste marknadsekonomier. Reformerna igångsattes 1984 av en nyvald Labourregering efter många år av tilltagande ekonomiska problem. I det sammanhang var reformen av den för Nya Zeeland strategiska jordbrukssektorn avgörande. Jordbruksexporten var, och alltjämt är, en grundpelare för Nya Zeelands ekonomiska utveckling och det fanns ingen möjlighet att få landet på fötter igen om man inte reformerade jordbruket. Med andra ord, Nya Zeeland kunde inte kosta på sig att, som vi har gjort i Europa, ha ett jordbruk som är ett bidragsslukande reservat av ineffektivitet och kostsam överproduktion.

Reformerna i Nya Zeeland var snabba och mycket djupgående. Det som Labour initierade 1984 vidareutvecklades på ett mycket konsekvent sätt efter valet 1990 av det konservativa partiet (*National Party*). Denna politiska konsensus kring värdet av en öppen marknadsekonomi utan tullmurar och störande subsidier var avgörande för reformens långsiktiga framgång. Det totala jordbruksstödet (*Total Support Estimate*, TSE), som 1980-84 i genomsnitt motsvarade 32,7 procent av jordbruksproduktionens värde, hade mer än halverats redan 1986-88 och föll till 2,5

procent i början av 1990-talet. Efter det har det legat kring 2 procent och huvudsakligen ägnats åt att finansiera jordbruksforskningen. 2001 låg det direkta producentstödet (*Producer Support Estimate*, PSE) på 0,5 procent av jordbrukets totala produktionsvärde, den i särklass lägsta subsidienivån bland OECD-länderna (2001 låg samma stöd på 39,6 procent inom EU!).

En så radikal förändring fruktades av många. Farhågorna var, precis som de är i EU, att stora delar av jordbrukssektorn skulle kollapsa och stora mängder utblottade bönder tvingas lämna landsbygden och söka sig till städernas allra mest förslummade områden. Men alla domedagsprofetior kom på skam. Bönderna reagerade på reformerna på ett mycket dynamiskt och marknadsorienterat sätt. I snabb takt sökte de sig till nya produktionsinriktningar som exempelvis mejerinäring, vinodlingar, skogsbruk och fruktproduktion, som i många fall kombinerades med en snabbt växande fiskeri- och turistnäring. Samtidigt sattes i gång en omfattande process av teknisk förnyelse och ett helt annat tänkande – marknadsekonomiskt i stället för subsidieinriktat – började prägla jordbruket. Konsekvensen har varit en enastående produktivitet utveckling (4 procent per år mellan 1984 och 1998 vad gäller faktorproduktiviteten enligt Johnson 2000) och en hög tillväxttakt som visar att ett öppet och avreglerat jordbruk ger bästa tänkbara långsiktiga utvecklingsmöjligheter:

Jordbrukssektorns produktion har sedan 1986-87 vuxit med mer än 40% i konstanta termer. Jordbruksdelen av BNP har stigit från 14,2% år 1985-87 till 16,6% år 1999-2000, och tillväxten i jordbrukssektorn har överstigit Nya Zeelands ekonomiska tillväxt i dess helhet.
(World Bank 2004, sid. 132)

Det blev familj jordbrukarna som visade sig bli de stora vinnarna av förändringsprocessen tack vare en stor anpassningsförmåga och sjunkande relativa kostnader i termer av inputs, räntor och markhyror. I slutändan blev det bara 800 farmare som lämnade jordbruket på grund av reformprocessen, dvs 1 procent av Nya Zeelands totala antal jordbrukare och bara en tiondel av de 8 000 bönder, som de officiella prognosmakarna trodde skulle slås ut av reformerna!

Det fanns med andra ord ”*a life after subsidies*” (detta var reformens motto) och inte bara det, det nya livet var mycket bättre än det under subsidiernas tid. Angående miljön och livsmedelskvalitén finns det inga indikationer på en försämring, tvärtom. Avskaffandet av bl a input-subsidierna har lett till en rejäl minskning av kemikalieanvändningen och den nya exportorienteringen mot alltmer kvalitetspräglade livsmedel har avsevärt förbättrat böndernas medvetenhet vad gäller ekologi och hygien. Som Världsbanken konstaterar i det citat som inleder detta avsnitt: ”policy of liberalization created a more vibrant, diversified, and sustainable rural economy in New Zealand”.

Nya Zeelands så positiva erfarenhet inspirerade senare Australiens reformer, med i grunden samma resultat. Så sammanfattar Sara Fitzgerald dessa erfarenheter:

Precis som Nya Zeelands jordbrukare har Australiens jordbrukare överlevt reformer genom diversifiering. Marknadskrafterna uppmuntrade australiensiska jordbrukare att diversifiera produktionen utifrån deras komparativa fördel och inte utifrån hur mycket pengar de skulle erhålla från staten...Jordbrukssektorn har expanderat i Australien och i Nya Zeeland tack vare nedskärningen av subventioner...och fördelarna med reformer sträcker sig utöver ekonomisk tillväxt och inbegriper betydande fördelar för miljön, vilket är ett resultat från ett bättre användande av jorden, bevattningen och gödseln.
(Fitzgerald 2003, sid. 3-4)

Nya Zeelands och Australiens erfarenheter säger tydligt en sak: det finns ingen anledning att tro på den typ av domedagsscenarioer som så ofta utmålas från lobbyorganisationernas sida. Det finns också ett liv för Europas bönder efter subsidierna och tullmurarna. Detta betyder givetvis inte att ett så skyddat och subsidieförstört jordbruk som EU:s kan reformeras utan förlorare och betydande problem för en del av jordbruksnäringen och agroindustrin. Detta gäller särskilt för jordbrukskoncerner och storbönder, som är de som får lejonparten av de befintliga subsidierna (exempelvis hamnar 70 procent av det stöd som bönderna får i storböndernas fickor i dag). EU:s extrema protektionism och subsidiepolitik har gett upphov till en generell överexpansion av jordbruksnäringen, som inte står i någon rimlig proportion till vad EU borde producera i en öppen värld.

Ta sockret som exempel. Att vi överproducerar miljoner ton socker som sedan dumpas på världsmarknaden är en fullständig aberration från alla tänkbara synpunkter. Europa har traditionellt varit en importör av socker, och det i stora mängder. Så sent som på 1970-talet importerade Västeuropa hälften av allt det socker som såldes på de internationella marknaderna. Genom den gemensamma jordbrukspolitiken stängdes de europeiska marknaderna allt mer och det interna EU-priset höjdes så mycket (till ca det dubbla av det internationella) att en stor EU-produktion av både socker och substitut till socker blev mycket lönsam. Därför producerar i dag EU ett stort sockeröverskott, som inte bara kostar europeiska konsumenter och skattebetalare skjortan utan också livet för många fattiga runt om i världen:

Så sammanfattar den internationella hjälporganisationen Oxfam i en ny rapport effekterna av EU:s skandalösa sockerpolitik:

Den Europeiska unionens sockerpolicy hindrar de globala ansträngningarna att minska fattigdomen. Varje år används exportsubventioner för att dumpa 5 miljoner ton överskott av socker på världsmarknaden; detta tillintetgör möjligheterna för exportörerna i U-länderna. Under tiden har afrikanska producenter begränsat tillträde till EU:s marknad. Segrarna av jordbrukspolitiken sockerregim är de stora jordbrukarna och sockerraffinaderier som Sudzucker och British Sugar. Förlorarna är de fattiga. Europeiska konsumenter och skattebetalare finansierar ett system som förnekar de svaga individerna en chans att komma undan fattigdomen och att förbättra sina liv.
(Oxfam 2004, sid 1)

Det finns givetvis inget liv efter subsidierna och protektionismen för en stor del av EU:s sockerindustri. Beräkningar om utvecklingen för EU:s jordbruk utan protektionism ger ett sannolikt produktionsbortfall på 43 procent för råsockerproduktionen och på 65 procent för

produktionen av raffinerat socker. På samma sätt beräknas att nästan all export av raffinerat socker upphör och att importen växer med 163 procent (Beghin, Roland-Holst och van der Mensbrugge 2003, tabell 2, 4 och 5).

Det finns också andra jordbrukssektorer som kraftigt skulle påverkas om GJP avskaffades. Viktiga exempel är veteodlingen och nötköttproduktionen (med ett prognostiserat produktionsbortfall på 44 respektive 40 procent). Men i det stora hela skulle effekterna av en genomgripande liberalisering och borttagandet av alla subsidier inte bli så dramatiska. Den totala minskningen av nettoproduktionsvärdet för hela jordbrukssektorn plus associerade industrier har uppskattats till ca 13 procent (se Beghin, Roland-Holst och van der Mensbrugge 2003). Det är ett mycket rimligt pris att betala för framväxten av en långsiktigt hållbar jordbruksnäring samt en rikare och mer solidarisk EU, en Europeisk Union som inte längre behöver skämmas inför sig själv och världen.

Det allvarligaste tänkbara ekonomiska bekymret som ett avskaffande av GJP kan leda till kan komma från den värdeminskning på mark och fastigheter som kan förväntas om protektionismen och subsidiernas tas bort. För en del bönder kan det handla om att värdet på exempelvis marken mer än halveras samtidigt som de lån tagna för köp av marken inte justeras. Detta måste hanteras i syfte att undvika att en skuldkris uppstår med allvarliga konsekvenser för inte minst familj jordbrukarna. En skuldsanering måste då till så att bönderna hålls skadelösa inför sådana värdeförändringar.

Riv ner skammens mur, nu!

Ett niopunktsprogram för hållbar jordbruksutveckling och global solidaritet

Överväganden

- De omständigheter som en gång i tiden motiverade skapandet av den gemensamma jordbrukspolitiken är i dag helt förändrade. Den säkerhetspolitiska hotbilden som förklarade kravet på en hög nivå av självförsörjning med livsmedel finns inte längre.
- GJP har byggts upp på bekostnad av andras livschanser och utvecklingsmöjligheter, särskilt fattiga bönder i tredje världen.
- För EU:s del har GJP kostat ansevärliga belopp, försvagat unionens utvecklingspotential och gjort dess medborgare fattigare.
- Inte ens majoriteten bönder har gynnats av GJP. Det är stora företag, markägare och storbönder som är den gemensamma jordbrukspolitikens vinnare.
- Tidigare försök till stegvis reformer av GJP har misslyckats. Senaste exemplet inom ramen för Agenda 2000 visar hur starka intressegrupper i praktiken lyckas vända retoriken om öppenhet, marknadsanpassning och global solidaritet till motsatsen.
- Dessa erfarenheter plus GJP:s allt mer oacceptabla ekonomiska och moraliska kostnader säger att det är dags för Europas liberaler att välja en radikalare väg och föreslå det omedelbara och totala avskaffandet av den gemensamma jordbrukspolitiken.
- Andra utvecklade länder har redan avskaffat protektionismen och subsidiepolitiken med stor framgång. Ett mer dynamiskt och hållbart jordbruk kan skapas men det förutsätter en beslutsam reformprocess som inte låter sig manipuleras och inte lämnar minsta tvekan om att nu gäller en helt ny ordning, utan tullmurar och subsidier.
- Den beräknade produktionsminskningen som jordbruksnäringen och agroindustrin kan förvänta sig av ett avskaffande av GJP är inte så stor för att motivera mer än begränsade och övergående åtgärder i syfte att underlätta omställningen till ett öppet och subsidiebefriat jordbruk. Eventuella skuldproblem relaterade till en förväntad värdeminskning på mark och fastigheter borde kunna hanteras genom ett offentligt finansierat skuldsaneringsprogram.

Grundad på dessa överväganden föreslås ett omedelbart och totalt avskaffande av EU:s gemensamma jordbrukspolitik. I följande niopunktsprogram konkretiseras en liberala politik för hållbar jordbruksutveckling och global solidaritet.

Niopunktsprogram för hållbar jordbruksutveckling och global solidaritet

1. EU:s gemensamma jordbrukspolitik avskaffas omedelbart i alla dess delar. Full frihandel med jordbruksprodukter införs, tulltariffer och kvotrestriktioner avskaffas, priserna avregleras, direkta producentbidrag tas bort och alla exportsubsidier upphör.
2. Enda undantaget till tullfriheten är de jordbruksprodukter som framställs i eller exporteras från andra länder med hjälp av subsidier. I sådana fall kan EU ta en kompensatorisk tullavgift.
3. Under en treårsperiod får jordbrukarna och agroindustrin i de gamla EU-länderna omställningssubsidier motsvarande subsidiennivån för 2001-2002.
4. För de nya EU-länderna omvandlas nuvarande infasningsprogram till ett treårigt omställningsprogram. Subsidier i detta program ska vara likvärdiga med de i övriga unionen. Utgångspunkten för subsidierna blir de faktiska produktionsnivåerna 2001-2002.
5. Jordbrukare som helt och hållet vill lämna jordbruksnäringen får under tre år kompensation för förlorade inkomster.
6. Ett skuldsaneringsprogram inrättas för att med offentligt finansierade medel kunna hantera de eventuella skuldproblem som en förväntad värdeminskning på mark och fastigheter kan ge upphov till.
7. Tredje världens producenter som eventuellt drabbas av förlorade importpreferenser kompenseras fullt ut under en period av tre år.
8. En tillfällig omställnings-, kompensations- och skuldsaneringsfond inrättas på EU-nivå för att hantera eventuella krav på kompensation och omställningsstöd enligt punkterna ovan. Fonden ska huvudsakligen finansieras med EU-medel motsvarande GJP:s nuvarande kostnader.
9. Jordbruksrelaterade forskningsinsatser, utbildning och annan service samt allt stöd till jordbrukarna relaterat till mark- och landskapsvård blir en nationellt beslutad och finansierad angelägenhet.

Referenser

- Agritrade (2003), *CAP reform: executive brief*, CTA, October 2003.
- Beghin, John; Roland-Holst, David & Dominique van der Mensbrugge (2003), "How will agricultural trade reforms in high-income countries affect the trading relationships of developing countries?", i *Agricultural Trade and Poverty*, OECD.
- Brash, Donald (1996), *New Zealand's Remarkable Reforms*, Institute of Economic Affairs, London.
- CNE (2003), *EU Trade Barriers Kill*, Center for the New Europe, September 2003.
- Erixon, Fredrik (2001), "Preface" till K. Wickmans *A New Agenda for European Agriculture*, Timbro, Stockholm.
- EC (1997), *Agenda 2000: for a Stronger and Wider Europe*, European Commission, Brussels.
- EC (2001), *EU Agriculture and the WTO*, Directorate-General for Agriculture, European Commission, Brussels.
- EC (2003), *Prospects for Agricultural Markets in the European Union 2002-2010*, Directorate-General for Agriculture, European Commission, Brussels.
- Fitzgerald, Sara (2003), *Liberalizing Agriculture: Why the U. S. Should Look to New Zealand and Australia*, The Heritage Foundation, Washington DC.
- Fitzgerald, Sara & Nile Gardiner (2003), *Achieving Trade Liberalization*, The Heritage Foundation, Washington DC.
- Goodison, Paul (2003), *The Likely Impact of CAP-Reform on EU Positions in Cancun*, Agritrade, August 2003.
- Johnson, R.W.M. (2000), *New Zealand's Agricultural Reforms and their International Implications*, Institute of Economic Affairs, London.
- Jordbruksdepartementet (2004), *Genomförandet av EU:s jordbruksreform i Sverige*, Ds 2004:9, Stockholm.
- Lambie, Tom (2001), *Farming in a Competitive Food Chain*, paper presented by the Vice-President of the Federated Farmers of New Zealand to the Congress of European Agriculture, Belfast, September 2001.
- Messerlin, Patrick (2001), *Measuring the Costs of Protection in Europe*, Institute for

International Economics, Washington DC.

- Norberg, Johan (2001), *Till världskapitalismens försvar*, Timbro, Stockholm.
- OECD (2002), *Agriculture and Trade Liberalisation*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- OECD (2003), *Agricultural Policies in OECD Countries*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- OECD (2003a), *Agricultural Outlook 2003-2008*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- Oxfam (2002), *Milking the CAP – How Europe’s dairy regime is devastating livelihoods in the developing world*, Oxfam Briefing Paper 34.
- Oxfam (2004), *Dumping on the world – How EU sugar policies hurts poor countries*, Oxfam Briefing Paper 61.
- Wickman, Kurt (2001), *A New Agenda for European Agriculture*, Timbro, Stockholm.
- Wickman, Kurt (2003), *Whither the European Agricultural Policy?* Timbro, Stockholm.
- World Bank (2004), *Global Economic Prospects 2004*, World Bank, Washington DC.